

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ МЕТРОПОЛІЙНИХ ФУНКЦІЙ РЕГІОНАЛЬНИХ МЕТРОПОЛІЙ

Синютка О.М.

Систематизовано методичні підходи до оцінки метрополійних функцій регіональних метрополій, актуалізована залежність розвитку прилеглої території від рівня розвитку метрополійних міст, складності та різноманітності їх функціонального статусу. Визначено перспективні напрями дослідження проблематики метрополізації.

Постановка проблеми. Сучасні процеси глобалізації економічного простору зумовлюють його поляризацію. Поляризований розвиток регіонів з виділенням і підтримкою мережі потужних центрів локального, регіонального та міжрегіонального рівня потребує поглибленого дослідження через підвищення ролі великих міст України як фокусів (ядер, точок) розвитку та організації соціально-економічного простору країни, які виступають «полюсами росту» і продукують інноваційно-інвестиційний вплив на прилеглу територію, зокрема, через наявний інтелектуальний, науковий і освітній потенціал, забезпеченість інноваційною, фінансовою, інформаційною, транспортною інфраструктурою тощо.

Процеси метрополізації пов'язані з концентрацією економічного, культурного й інформаційного потенціалу розвитку суспільства у великих містах і зонах їх впливу, реалізацією ними суспільно значимих функцій на світовому та макрорегіональному рівнях. Від вектора та рівня розвитку таких головних міст-метрополісів, складності та різноманітності їх функціонального навантаження (статусу) залежить розвиток прилеглої території, інтенсивність продукування та ретрансляції управлінських і технологічних інновацій, вищих досягнень і зразків матеріальної й духовної культури, входження регіонів країни до світового соціально-економічного простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням окремих аспектів реалізації метрополійних функцій та їх впливу на просторовий розвиток, а також демографічних, соціально-економічних та інституційних проблем розвитку регіональних метрополій та міських агломерацій займалися такі вітчизняні вчені, як: І. Бистряков, О. Денисенко, М. Дністрянський, Т. Мазур, М. Назарук, Ю. Палеха, Г. Підгрушний, У. Садова, З. Сіройч, Ю. Стадницький, Г. Стеблій, О. Топчієв, В. Чужиков, Л. Шевчук, С. Шулць та ін.; зарубіжні науковці: Е. Глезер, Г. Горжеляк, О. Дружинін, В. Змітрович, Ч. Еданс, Р. Ледрі, Т. Марковський, Т. Маршал, Е. Соїя, Р. Флоріда та ін. Проте, на сьогоднішній день особливо важливими залишаються питання систематизації метрополійних функцій за сферою прояву для подальшого вироблення методичного інструментарію оцінки економічних ефектів від їх реалізації.

Метою статті є систематизація методичних підходів до оцінки метрополійних функцій регіональних метрополій та вироблення власної методики аналізу їх реалізації.

Виклад основного матеріалу. На даний час, однією з основних форм існування сучасних суспільств є міські спільноти. Більш ніж 50% населення Землі в даний момент часу проживає в містах, а процес урбанізації і концентрації населення в містах триває. Найінтенсивніший його перебіг спостерігається в регіонах метрополій, тобто міст, які не тільки найбільш значні за своїми масштабами, але й здійснюють найбільш інтенсивний вплив на прилеглу до них територію.

Характеристика міста-метрополії, адекватна його соціально-політичній ролі, вимагає дослідження не тільки його структури, процесів, стадій розвитку і причин, а й виявлення певних специфічних якостей, які ідентифікують місто з цієї точки зору. Місто є не тільки і не стільки сукупністю архітектурних форм, розташованих у просторі, скільки мережею асоціацій, корпорацій та фірм, різноманітних установ, а також міським співтовариством [1]. Концентрація різного роду функцій і факторів впливу на обмеженій території створює сприятливе підґрунтя для кооперації, комунікації та формування спільноти міста.

Будь-яке велике місто володіє певним набором, як якісних, так і кількісних характеристик, які можна кваліфікувати як ознаки його метрополійного статусу. Саме від ширини спектру даних характеристик, притаманних місту, залежить його місце в глобальній просторовій організації суспільства. Трансформація великого міста в повноцінну метрополію передбачає наявність комплексу взаємопов'язаних факторів, ефективного використання яких і дозволяє досягти метрополійного статусу та підтримувати його в майбутньому. Так, на думку А.Г. Дружиніна, до складу згаданого комплексу факторів, відносяться [2]: соціально-демографічний та фінансово-економічний масштаб міста; його структурні особливості; історичний, духовний і культурний потенціал, який зумовлює його унікальність та систему цінностей; величина підконтрольної місту території та її потенціал; особливості взаємодії міста з іншими метрополіями, як в межах окремої держави, так і в глобальному масштабі.

З метою отримання метрополійного статусу або ж підтримання вже наявного, велике місто повинно бути конкурентоспроможним в сучасних економічних умовах, володіти високотехнологічним промисловим комплексом, розвинутими сферою послуг та соціальною інфраструктурою, значним суспільним потенціалом. На його теренах повинні зосереджуватися основні ринки товарів і послуг, здійснюватися структурні перетворення в економіці регіону та країни разом із їх швидкою адаптацією до умов сьогодення, відбуватися найбільш інтенсивний розвиток інвестиційно-інноваційної діяльності, а також становлення рівня життя значної частини населення країни.

Роль великого міста, як домінуючого центру – метрополійного міста, довкола якого об'єднуються навколишні населені пункти на основі спільних інтересів зростання соціо-культурної, фінансово-економічної та еко-

логічної ефективності їх функціонування, визначається не стільки його масштабом, як місцем його локалізації в просторі, ступенем концентрації функцій та їх вагомістю. Зважаючи на це, основним індикатором при визначенні розміру метрополійного ареалу доцільно приймати простір поширення зовнішніх функцій великого міста на оточуючі його території (функціонально пов'язані оточуючі території, які перебувають під його постійним впливом). Характерною особливістю таких територій є накладання дії важливих зовнішніх функцій метрополійного центру, високий рівень функціональної інтеграції, розвиненість мережі комунікацій та інфраструктурної пов'язаності.

На даний час, в загальній структурі найбільших, великих і середніх міст України за функціональною ознакою можна виділити:

а) міжрегіональні економічні, наукові, культурні, освітні та науково-технічні центри;

б) регіональні (або обласні) господарсько-адміністративні та культурні центри (переважно міста обласного підпорядкування);

в) районні господарсько-адміністративні та культурні центри (найчастіше великі та середні міста);

г) крупні центри, яким притаманний виражений промисловий профіль (Запоріжжя, Маріуполь, Макіївка, Кривий Ріг та ін.) [3, с. 186].

Українські науковці В. Присяжнюк та В. Глеба виокремлюють три пояси впливу секторів великого міста, які формують метрополію. Для кожного з цих секторів є характерними якісно відмінні соціально-економічні зв'язки. Так, зокрема [4, с. 51-52]:

- перший пояс, до складу якого входять малі міста, робітничі містечка та селища, що межують безпосередньо з містом у радіусі 15-30 км., володіючи міцними зв'язками з великим містом, формують основний містобудівний каркас у різних сферах (демографічній, економічній, соціально-побутовій, комунікаційно-інфраструктурній). Приміські зони, великих міст, стають центрами тяжіння поселень першого поясу;

- другий пояс, котрий включає території поселень, мешканці яких регулярно користуються послугами різноманітних міських закладів побутового обслуговування. В межах першого та другого поясів інтенсивність культурно-побутових зв'язків забезпечується розвинутою транспортною інфраструктурою. Перший та другий пояси формують так звану міську «метрополію» великих міст.

- третій пояс, як зовнішній пояс у межах зони культурно-побутового впливу великого міста, формується залежно від величини міста, його адміністративних функцій, характеру містобудівної освоєності територій, наявності магістралей загальнодержавного значення, міжнародного авіа сполучення, транспортно-логістичної інфраструктури тощо. Наприклад, для столиці України – м. Києва, третій пояс становить приблизно 250 км. Такі обласні центри як Чернігів, Житомир, Черкаси формують у сукупності Київський регіон. Загальна площа цього регіону складає приблизно 138 тис. км². Чисельність населення, що мешкає в цьому регіоні приблизно становить 8,5 млн. осіб.

На нашу думку, метрополійні функції міст, зокрема їх концентрація та вагомість в межах певної території чи країни в цілому, є основними якісними характеристиками процесу метрополізації, які набуваються та, в подальшому, реалізуються окремими найбільшими містами, за наявності відповідних умов та необхідного потенціалу. Ступінь реалізації та масштаб просторового поширення метрополійних функцій як сукупний результат діяльності метрополійної системи, відображають її суспільно-просторову сутність у найважливіших сферах суспільної активності, як то, в організаційно-управлінській, духовно-культурній, інформаційно-комунікаційній.

Чим більший перелік метрополійних функцій реалізується містом та ширшим є зона їх впливу на прилеглу територію, тим вище в світовому ранзі метрополій воно знаходиться. Реалізація повного переліку метрополійних функцій разом із найбільш потужним впливом у світовому масштабі, притаманна світовим містам або глобальним метрополіям. Натомість, реалізація окремих метрополійних функцій разом з впливом в локальному чи регіональному масштабі притаманна регіональним метрополіям, до складу яких можна віднести практично всі найбільші міста України з їх приміськими зонами.

Таким чином, можна констатувати, що саме функціональне домінування великого міста в усіх ділянках соціо-культурного, інформаційного, суспільно-політичного та господарського життя в рамках своїх зовнішніх функцій поза власними територіальними межами й визначає основну сутність процесу метрополійності. Вагомість та концентрація функцій, ареал поширення їхньої реалізації за межі великого міста зумовлюють його основну роль як міста-метрополії. На даний час, масштаб міста вже не є визначальним критерієм при визначенні його статусу як метрополійного міста. В сьгоднішніх умовах вагомішими стають геополітичні чинники, інвестиційна та інноваційна привабливість, які безпосередньо залежать від рівня розвитку та стабільності регіону. Як наслідок, за своєю соціально-економічною вагомістю менш масштабний проте багатofункціональний обласний центр може не поступатися великому промислому центру.

Ідентифікація та подальша оцінка метрополійних функцій великих міст, українськими та закордонними науковцями проводиться, загалом, на основі подібних критеріїв, які тісно корелюються із їх суспільно-просторовим устроєм та високим рівнем впливу на навколишню територію.

Виникнення та розвиток метрополійних функцій у великих містах, на думку О. Денисенко, ґрунтується на функціонуванні потужного господарського комплексу інноваційного типу, до їх складу вона включає наступні функції: організаційно-управлінську, інноваційно-креативну, духовно-культурну, інформаційно-репрезентативну та транспортно-комунікаційну [5].

На думку М. Дьоміна та М. Габреля, однією з основних якісних характеристик міста-метрополії є його моноцентрична просторова структура із сформованою ієрархічною системою внутрішніх (міських) та зовнішніх (надрегіональних) функцій. До складу внутрішніх функції метрополійного

міста, направлених на задоволення потреб мешканців центрального міста, відносяться зокрема:

- задоволення побутових потреб (вода, світло, тепло, покупки, ремонт і т.п.);
- громадський порядок;
- задоволення громадянських потреб (доступність, компетентність і некорумпованість муніципальних службовців, працівників правоохоронних органів);
- самореалізація (отримання фаху, хорошої роботи, відкриття власної справи, побудова кар'єри, створення сім'ю);
- екологія (чистота повітря, рівень шуму тощо);
- комунікації (міський транспорт, стан доріг, доступ до мережі Інтернет).

Для оцінки ступеня реалізації внутрішніх функцій метрополійного міста, вченими пропонується введення групи показників якості (рівня) задоволення перелічених вище потреб населення міста, зокрема[5]: рівень трудової зайнятості і можливість працевлаштування; рівень забезпеченості житлом та можливості його придбання; рівень доходу і соціальна диференціація; рівень освіченості; соціальна та екологічна безпека проживання; транспортна мобільність; індекс міграції (зовнішньої, внутрішньої, маятникової).

Зовнішні функції метрополійного міста виходять за межі міської території та скеровуються на задоволення потреб усього суспільства в масштабі певного регіону, держави чи світу. Вони оцінюються за допомогою показників корисності національній системі.

До їх складу відносяться: забезпечення сировиною та енергетичної безпеки держави; контроль та регулювання демографічного стану суспільства; розвиток системи комунікацій; розвиток та поглиблення процесу інформатизації; контроль та регулювання якості трудового потенціалу; розвиток зовнішньоекономічних зв'язків; створення та підтримка сприятливого інвестиційного клімату; створення та підтримка сприятливих умов для розвитку повного циклу інноваційної діяльності.

Польські науковці з Головного гірничого інституту (Główny Instytut Górnictwa) м. Катовіце [7], основними критеріями виокремлення метрополійних функцій міст серед загальноміських функцій вважають їх надрегіональний ступінь та значення, рідкісність/унікальність, просторова концентрація та потенціал для творення доданої вартості будь-якого пов'язаного з ними продукту чи послуги. Розпізнавання метрополійних функцій можуть бути зроблені у двох керунках, зокрема: 1) організації – товари – ринки; 2) інфраструктура – технологія – бізнес.

До переліку метрополійних функцій, сформованого відповідно до наведених критеріїв ідентифікації, відносяться: державне управління; інформатизація та зв'язок; охорона здоров'я; висока культура та історична спадщина; наука; вища освіта; туризм; транспорт та логістика; корпоративне управління; фінанси та страхування.

Відповідно до висновків Т. Марковського і Т. Маршала[8], до числа метрополійних, відносяться ті міські функції, які:

- володіють екзогенними (зовнішніми) властивостями принаймні в над регіональному діапазоні;
- пов'язані із здійсненням службової діяльності установ найвищого рівня, класифікованих в третинному та четвертинному секторах економіки (політичних, релігійних, адміністративних, культурних, наукових, освітніх, туристичних, економічних, фінансових, зв'язку, інформації), особливо функції прийняття рішень, пов'язаних з наявністю установ, що представляють структуру менеджмент, управління і контроль на міжнародному рівні.

У розробленій Федеральним інститутом дослідження будівництва, урбанізації та просторового розвитку (BBSR) та Федеральним офісом з питань будівництва та регіонального планування (BBR) з м.Бонн (Німеччина), аналітичній доповіді “Метрополійні області в Європі” [9] зазначається, що вибір функціональної системи базується на трьох критеріях, у відповідності до їх ступеня, яким вони:

- представлені власними структурами чи організаціями в мережевій конкурентній боротьбі на світовому чи європейському рівні;
- продукують події світового чи загальноєвропейського рівня;
- створили інфраструктуру, яка репрезентує світову або хоча б транснаціональну мережу.

Згідно із зазначеними критеріями, були визначені п'ять функціональних областей, в яких сконцентровані всі метрополійні функції (разом вони утворюють індекс BBSR метрополійних функцій): політика; економіка; наука; транспорт; культура.

Надалі, було визначено сукупно 38 показників, які стали індикаторами кожної із зазначених функціональних областей. Мінімальними вимогами до кожного з даних показників, аби бути придатними для проведення аналізу, були ступінь їх просторового охоплення, порівнянність змісту, стандартизація за якісною ознакою, правильність геокодування, високий ступінь прояву ознаки.

Кожна із 5-ти функціональних областей, отримала свій специфічний набір показників, від 2 до 5-ти, які, на думку авторів, стали їх найкращими індикаторами, найбільш повно відобразили ступінь їх прояву та реалізації. При визначенні сукупного індексу BBSR метрополійних функцій, кожна з функціональних областей отримала однакову питому вагову частку – 20%, а кожен з групи показників – однакову вагу в межах своєї функціональної області. Кожен із показників у функціональних областях був стандартизований по відношенню до максимального рівня свого ряду і отримав значення у діапазоні від 0 до 100. Сума значень показників по кожній з функціональних областей відобразила ступінь реалізації певної метрополійної функції кожним із досліджених міст. Сукупне значення індексу BBSR метрополійних функцій для певного міста складалося з суми стандартизованих значень всіх 38 показників в рамках 5-ти функціональних областей.

Ширина спектру метрополійних функцій, які реалізуються містом і їх масштаб, а також розмір поширення зони його впливу на прилеглі території визначають його місце в світовому ранзі міст-метрополій. Реалізація максимально можливого спектру метрополійних функцій разом із най-

більш потужним впливом у світовому масштабі, притаманна світовим містам або глобальним метрополіям. Натомість, реалізація окремих метрополійних функцій разом з впливом в локальному чи регіональному масштабі притаманна регіональним метрополіям, якими можна вважати практично всі найбільші міста України.

Так, наприклад, в дослідженні польського науковця Владислава Лагодзінські [10] вибір показників для аналізу взаємодії між метрополією та навколишніми територіями пов'язаний із розміром діапазону впливу функцій метрополії, який на його думку включає наступні рівні:

- глобальний (світовий рівень);
- європейський (рівень Європейського Союзу);
- крайовий (державний рівень);
- регіональний (рівень воєводств);
- локальний (метрополійний рівень).

Враховуючи розглянуті підходи до ідентифікації та оцінки метрополійних функцій великих міст, як українськими, так і закордонними науковцями, нами сформовано власну методику оцінки метрополійних функцій великих міст України, яка включає 2 основних етапи:

- ідентифікація загального рівня метрополійності міста;
- оцінка ступеня реалізації метрополійних функцій міста з їх подальшим ранжуванням за даним параметром.

Перший етап оцінки метрополійних функцій великих міст України передбачає процес ідентифікації загального рівня метрополійності міста, головною метою якого є виявлення його основних метрополійних функцій та можливого діапазону їх впливу. Другий етап – оцінка ступеня реалізації метрополійних функцій міста з їх подальшим ранжуванням на основі власного підходу щодо наповнення функціональних зон.

Висновки. Саме інтенсифікація та концентрація суспільно-економічних взаємовідносин, кількість і якість «споживання» міського простору в ареалах метрополізації (ресурсних, естетичних, креативних, інноваційних, рекреаційних і ін. можливостей) в руслі постіндустріальної просторової трансформації, значимість та дифузія рішень управлінського характеру, функціональний радіус їх (масштаб) впливу слугують критеріями, що детермінують наявність (відсутність) метрополійної функції певних просторових форм організації суспільства.

В поляризованому і рентоорієнтованому просторі України дослідження проблематики метрополізації в перспективі повинні охоплювати питання щодо впорядкування термінології щодо регіональних метрополій, метрополійних просторів (ареалів, субрегіонів), їх ідентифікація та делімітація; систематизації метрополійних функцій та розробка методичного інструментарію оцінки економічних ефектів від їх реалізації; визначення ролі метрополій як полюсів зростання на глобальному, національному й регіональному рівнях.

Література:

1. Mumford L. The City / International Encyclopedia of the Social Science (ed. D. L. Sills). NY, USA: The MacMillan Co& The Free Press. 1968. Vol. II. P. 447-472.

2. Дружинин А.Г. Пространственное развитие города-миллионера: тенденции постсоветского периода. Ростов н/Д: Изд-во Юж. федер. ун-та, 2008. 192 с.
3. Бакалова Л. Структурно-функціональна типологія міст як ефективний інструмент управління розвитком міста / Л. Бакалова // Управління сучасним містом. – 2007. – № 1–12 (25–28). – С. 182-192.
4. Присяжнюк В. К. Державне управління містобудівними системами та планування міських поселень України / В. К. Присяжнюк, В. Ю. Глеба // Наук. вісник Академії муніципального управління. Серія «Управління». – К. : ВПЦ Академії муніципального управління, 2011. – Вип. 1/2011. – С. 49–57.
5. Підгрушний Г. Міста-метрополіси як новітня форма територіальної організації суспільства [Текст] / Г. Підгрушний, О. Денисенко // Досвід та перспективи розвитку міст України. Збірник наукових праць. – 2010. – № 18. – С. 65-78.
6. Загальна методика формування метрополісних територій в Україні / М. М. Дьомін, М. М. Габрель // Містобудування та терит. планув. — 2005. — Вип. 21. — С. 102–113.
7. Wizja przyszłości metropolitalnych usług publicznych w Górnośląskim Obszarze Metropolitalnym [Текст] // red. J. Bondaruka // Główny Instytut Górnictwa. – Katowice 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.foresightgom.pl/uploads/monografia_do_druku.pdf.
8. Markowski T. Metropolie, obszary metropolitalne, metropolizacja: Problemy i pojęcia podstawowe / T. Markowski, T. Marszał. – Warszawa : Polska Akademia Nauk. Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, 2006. – 25 s.
9. BBSR: Metropolitan areas in Europe. [Текст] BBSR-Online-Publikation 01/2011. Eds.: Federal Institute for Research on Building, Urban Affairs and Spatial Development (BBSR) within the Federal Office for Building and Regional Planning (BBR), Bonn, January 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbsr.bund.de/BBSR/EN/Publications/OnlinePublications/2011/DL_ON012011.pdf?blob=publicationFile&v=2.
10. Łagodziński W. Tworzenie statystycznego obrazu metropolitalnego ośrodka miejskiego na przykładzie metropolii Warszawskiej [Текст] // W. Łagodziński. – Warszawa: Oddział Warszawski Polskiego Towarzystwa Statystycznego, 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pts.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/pts/Obraz_metropolii_warszawskiej.pdf.

Abstract

Synytka A.M.

Methodological approaches to assessing functions of regional metropolises

The methodical approach to assessing features regional metropolises, updated dependence of the surrounding area on the level of metropolitan cities, complexity and diversity of their functional status.